

Игњатије ЗЛОКОВИЋ

ТРАГОМ РАДОВА ПАВЛА МИЈОВИЋА

У обимним истраживањима археолошких налазишта Боке, као и објављеним материјалима ових проучавања рад др Павла Мијовића заслужује нарочиту пажњу. Још од студентских дана Мијовића привлачи тло Боке, како због своје географске изузетности, тако и због њене етничке, етнографске, историјске и културне прошлости. Многобројне студије, прикази и чланци из појединих историјских епоха и области јасно нам говоре колико је велик и разнолик опус овог научника. О Мијовићевом раду и залагању јасно говоре многобројне награде, мериторне критике и оцјене. Највеће досадашње признање Др Мијовићу је оно из октобра 1975. године, када је добио од Француске академије лијепе књижевности (L'Academie Francaise des Inscriptions et Belles lettres) заслужену награду за византологију »Gustav Schlumberger«. Овом ријетком наградом, награђена је његова врло интересантна књига *Менолог* (Мјесецослов). Монограафија *Менолог* изашла је 1975. год. као посебно издање Археолошког института у Београду.

Ова интересантна и обимна књига (442 странице) текста великог формата, више од 150 илустрација са мноштвом шема, индекса и табела те резимеом на француском — јединствена ове врсте код нас, за коју сам аутор у наведеном тексту каже: „Менолог је истовремено и хронограф и штиво за читање и текст за литургију и песма за хор и културна слика и уметничка декорација... У конкретној ликовној форми он савременом човјеку постаје разумљив и од користи за његово понирање у свет старе уметности.“ Писац нам даље наглашава да је *Менолог* једна ријетка тема у византијској и средњовековној уметности „којима ни сви путеви нису прокрчени, ни сви хоризонти сагледани.“ Ову су књигу лијепо и студиозно приказали многи наши и страни научници, од којих истичемо чуведеног француског византолога А. Грабара из Париза, који између осталог каже, да спремно признаје да су га размјере и богатство садржаја Мијовићеве студије изненадиле у најбољем смислу те

ријечи. Наш познати научник др Цвито Фисковић из Сплита, је рекао, да га је Мијовићев Менолог „задивио својим научним методом, систематским излагањем, резултатима и опремом...“

Ми бисмо к томе надодали да је Менолог кошница у коју је Мијовић годинама марљиво — попут пчеле радилице — студиозно скупљао најљепше и најзначајније цвјетове људског духа и срца: од наших средњевјековних мајстора, па преко Солуна, Атоса, Атине, Рима, Ватикана, Синаја — до Хиландара, доживио, простудирао и транспоновао на њему својствен начин, и тако обогатио нашу науку једним значајним монументалним дјелом.

Нас нарочито интересују они Мијовићеве радови који говоре о нашем Приморју. Нашу пажњу је привукла опсежна студија, изашла у издању Археолошког института САНУ и Музеја — Улцињ, под називом „Градови и утврђења у Црној Гори“. Аутори: др Павле Мијовић и арх. Мирко Ковачевић. Ова монографија представља резултат вишегодишњих истраживања ове двојице наших научника. Истражујући разне археолошке локалитете, као и остатке старих урбаних средина, фортификационих система, сакралних рушевина и рустичних насеља, ова два научника презентирали су нашој научној јавности књигу која први пут у нашој науци комплексно обрађује наведене проблеме.

Први дио ове студије говори о урбаном развоју Црне Горе у античко доба. Мијовићеву пажњу су привукле илирске градине, међу којима, по својој интересантности, без сумње, спада и пећина у Липцима (код Мориња). „Она је ограђена полукружним бедемом од већих и мањих блокова камена и с неколико паралелних шанчева пећина — окапина.“ Липци, са оригиналним цртежима на стијени, спадају у објекте од изузетног интереса како за научника — археолога, тако и за туристу — посматрача. О овој пећини писано је доста у нашој научној публицистици.

Илирско-хеленистички градови на Приморју су посебно поглавље Мијовићеве студије. Писац жели да нам одговори: да ли су грчки емпоријуми и полиси наставак развоја илирске градине, или су настали на ненасељеном мјесту. Да ли су Rison, Butua и Olcinium били само мала трговишта на којима је грчка роба продавана и замјењивана за илирске производе, или су представљали „полисе, политичке, религиозне и моралне заједнице какве су се већ биле оформиле у Грчкој и њеним колонијама“.

„Не знамо јесу ли Butuu, или Rison који су илирски топоними градили Грци за себе или за Илире, или су сами Илири од Грка научили да их подигну са свим одликама грчког урбанизма.“

Софоклова Buthua (497. или 495. до 450. прије н. е.) се спомиње код Псеудо-Скилакса у 24. и 25. поглављу „Периплеуса“. Ту се каже: „од Будве до грчког града Епидамноса плови се дан и ноћ, а путем три дана“. Птоломеј је у својим географским таблицама забиљежио Будву, да ли је спомиње и Плиније. Писац нам је једним аналитичким методом предочио древност градова Будве, Рисна и Улциња и знанствено их упоредио са градовима и грчким колонијама на нашем јадранском приморју.

У поглављу „Римски путеви, Кастели и станице“, нашу пажњу је привукао натпис RESINIUM — ХЕРЦЕГ-НОВИ. Писац каже: „Досад није било могућно указати на остатке каквог римског утврђења ни у Херцег-Новом, ни у његовој широкој околини, иако се знаци једне римске станице могу наслутити по растојању крака пута од Цавтата (Epidaurusa) у правцу Боке Которске.“ До сада нам није познато да је у Бијелој између два рата пронађена римска »vila rustica« о којој су писали П. Шеровић и И. Пушић. Др Мијовић, ову херцеговску станицу лоцира око бившег војничког купатила, гдје су се и за нашег доба могли видјети остаци огромних блокова камена под самом морском површином. Писац упоређује ове камене блокове са будванским и долази до очите сличности, како по обради, тако и по облику. Ово је друкчија врста зидања од оне којим су рађени бедеми града за вријеме владавине краља Твртка, или за вријеме Турака.

„Да ли је то мјесто с кулом у Херцег-Новом — RESINIUM из Појтингерове табеле, не може се дефинитивно одговорити.“ Писац на крају закључује: „Зато што има сачуване темеље једне куле с особинама из касне антике — мислим да би то могао бити прије Херцег-Нови но Росе, гдје још није ништа нађено што би подсјећало на римску, путничку и поштанску станицу.“

„Трагом древних култура“ је књига у којој је др Мијовић усредсредило своја проучавања и посматрања изумрлих градова. У овом научном дјелу нема само науке, ту је присутна и она — лирска нота — пјесничка драж, која под плаветнилом набраних валова види и открива, ослушкива и ствара. Рисан — стари Ризон са својим „киклопским зидом“ затим Acruvium и његово вјечито питање убијације, Dekatera — каснији Котор — све су то теме које др Мијовић поново поставља. Он их значајки и са научном акрибијом објашњава и жели да овим питањима, до сада у многоме неразјашњеним, да један новији и реалнији одговор. Зато писац каже: „Акрувиум је једини од градова који на овој територији помињу грчки и римски писци, а да није могао бити одмах убициран. Тачније речено, питање убијације Акрувиума и последице седамдесет година откако је постављено није напредовало све до недавно кад су у Котору археолошка ископавања показала да се његови остаци могу тражити у самој граду.“

Можда је скоро откопана плоча на Шурању за коју је раније констатовано да је нађена: »apud Cattarum Dalmatiae civitatem« потврдила да је на мјесто данашњег Котора био римски муниципијум. Анализирајући са нарочитом пажњом читаво питање убијације »Acruvium — Dekatera — Kotor«, писац закључује:

1. Значење назива Агрувиум изведеног из агр- (агрос, агер), није у супротности с карактеристиком подручја на коме се налази Котор.

2. Римски натписи нађени у Котору, иако не директно сви, доказују да се на подручју тога града налазио римски oppidum civium Romanorum (Acruvium).

3. Средњевјековни извори Ravennatis, Порфирогенет и Ду-кљанин нијесу сметње за убицање Acruvium-а на мјесту Dekatere, Dekaderona.

4. У средњем вијеку се знало за традицију о Acruvium-у; она се задржала на географским картама око један и по вијек, затим на хералдичним и епиграфским споменицима, у историјским изворима и списима и у историјској поезији.“

Овим и осталим доказима др Мијовић побија раније погрешно убицање Акрувиум-а у заливу Траште или у Грбљу, а прихвата убицање Акривиум-а на мјесто Декатере — Котора. Но и поред овога свега ово питање није дефинитивно ријешено.

У овој студији се даље говори о насељима око Титограда под насловом „Алата — Рибница — Подгорица“, затим о граду Бару, као насљеднику старе Дукље, те о систематизацији зетске средњевјековне архитектуре“. Истина, у питању рашких стилова, као и романско-византијских не бисмо се могли сложити са свим поставкама др Мијовића, јер су она овдје темељена на доста произвољним поставкама. Ову интересантну књигу издао је Графички завод — Титоград као бр. 7 своје библиотеке: Студије, критике и есеји. Књига је илустрована са неколико ријетких скица и фотографија.

Др Павле Мијовић, загледан у далеку прошлост, у историјско насљеђе нашега завичаја, страхује за сваку градину, за сваки епитаф, фреску и слику. Зато је његова књига „Озлоглашено насљеђе“ пуна прекора онима који се неодговорно понашају према тој нашој заједничкој историјско-културној баштини. У предговору књиге писац резигнирано каже: „Знам да је оно што у редовима који слиједе хоћу да браним од оних који су га осудили је безмало узалудан посао, јер је већ упропашћено или се у овом часу на подручју културно-историјских вриједности наше прошлости толико упропашћује, да би требало много више руку да задрже но што их је сад подигнутих да

замахну. Неби га можда могли спасити ни моћни људи са митолошким особинама из народног стваралаштва, и то ако би својски запели, у садашње вријеме, у вријеме кад се о тим нашим „заоставштинама“ не питају чак ни они којима је професионална дужност да их бране, његују и унапређују.“

Говорећи о Котору, на првом мјесту, пише да је »Kotorski Camposanto« једини од три манастирска комплекса које је 1288. год. подигла краљица Јелена Урошева на Приморју. У XVII вијеку је срушен заједно са малом капелом породице Бућа. У грађевинском комплексу налазило се више од тридесет гробница гдје су били сахрањени хуманистички писац Мелицијака, те чланови которских породица Бисанти, Болица и Змајевићи. „Ниједан наш град на Јадрану није имао на једном мјесту сакупљену толику збирку средњовјековних епиграфа, грбова и еснафских знакова, као што је то било на каменим саркофазима и надгробним плочама тог манастира.“ Сада на тим споменицима наше древне прошлости „зоолошки покретни врт из Загреба инсталира своје шатре, а комунални кочијаш преноси надгробне плоче.“ Писац каже: „Систематски и савјесно раскопаване су и разбијане надгробне плоче которских Змајевића, Болица, Бизантија...“

Од нашег је интереса и натпис „Превлака и владика“ у којему писац констатује да се данас повампирује „свеопшта грамзивост и нескривена отимачина народних, црквених, државних, општинских, задружних и свих других добара које нијесу у приватној својини или нијесу постала својина каквог јаког колектива. Од Суторине до ушћа Бојане нема више ни рта ни полуострвца, ни купалишта, ни жукотрице, ни потркалишта, ни храстове шуме, ни градине, ни црквишта, ни фортеце, ни скочидјевојачке стијене на које није досегнула рука нових власника вила и бунгалова, хотела и ресторана, плажа и казина, крчма и кабина.“ Најприје су почела да ничу „дивља насеља“, а „затим су комуне за јефтине паре експроприсале и за скупе паре препродале сав приградски и приобални појас“.

Овдје је ријеч о продаји полуострва Превлака код Тивта на којему се налазио манастир Св. Арханђела Михаила са катедром зетског митрополита из доба Немањића владавине Бокм. Чије је власништво била Превлака и ко је све имао тамо винограде и маслињаке и ко је то и како продавао, писац није правилно поставио, ни дао одређен одговор. Али, у главном и ми се слажемо да, обзиром на значајну и драгоцјену старину, и на националну мисију коју је Превлака — вијековима подржавала — у народу овога краја, није је требало продавати.

У поглављу „Музеји наши насупни“ писац мисли „да су наши музеји, више пута препуштени нестручним лицима, а и само старање о њима, и о историјским споменицима, није на потребној висини. Писац, мислећи на општине које дотирају

музеје каже: „нити су општине биле дорасле да управљају историјским, културним и природним благом које им је закон ставио у аманет, нити су заводи могли да ефикасно заштите од пропадања и уништавања, које је најчешће долазило баш од самих власника — општина“. Говорећи о музејима залаже се за јединствени „Музеј Боке Которске“, па каже: „Географски и историјски добро уобличена област Бококоторског залива са старим урбаним цивилизацијама чинила је, и данас чини, једну од најкомпактнијих скупина градова и насеља у нашој земљи.“

„Такав јединствени музеј Боке Которске почињао би са „античким музејом“ у Рисну, подигнутом на улазу у римску градску вилу са чувеним подним мозаиком бога Хипноса.“ Затим јединствени Поморски музеј према договору или у Котору или у Перасту.

„Другој историјској етапи урбанизације Боке Которске одговарала би концепција свих облика и видова средњевјековних култура у Котору, граду који је са њима најпунији и најкомплетнији, граду који је некад био испред Дубровника за више копаља, а сад за њим заостаје... неизмјерно.“ За Херцег-Нови мисли да би му „припала часна улога“ да сачува и окупи предмете материјалне културе од његовог оснивања па преко турско-млетачко-аустријског периода до данас. Писац мисли да би се на овакав начин избјегла расцјепканост и аутархичност, која је сада присутна у раду и заштити споменичког блага у Боки.

Године 1960. Историјски институт НР Црне Горе објавио је добро запажену студију др П. Мијовића — Бококоторска сликарска школа XVII — XIX вијека и зограф Даскал Димитрије“. У самом почетку писац је дао генеалогију сликарске породице Димитријевића — Рафаиловића. Рад ове заслужне породице зографа Рафаиловића је веома запажен и велик, па се претпоставља, како наводи др Мијовић, да је износио до близу стотину иконостаса по разним црквама и више од хиљаду посебних икона. Велики број ових икона данас се налази у Београду, Сплиту, Дубровнику, у Боки по разним црквама и приватним кућама, а велики дио продат је разним колекционарима и трговцима старинским предметима, од којих је велики дио доспио у иностранство. Даље, писац детаљно говори о Даскалу Димитрију и о његовим интересантним радовима у цркви Св. Борба у Шишићима (Грбаљ) и Св. Петке у Мрковима у Луштици, те живопис у цркви Св. Николе у Пелинову (Горњи Грбаљ). У натпису из 1717. године наводи се да је храм Св. Николе обновила и саградила кнежина Тујковић о своме трошку. У натпису су наведена имена приложника из горњогрбаљских села: Пелинова, Тујковића, Сутваре, Дуба и др. Ту се спомињу имена пећског патријарха Мојсија, црногорског митрополита Данила, па натпис завршава: „Рука Димитрија многогрешног писара.“

Др Мијовић је први у историји нашег сликарства проучио и обрадио сликаре Рафаиловиће и дао аналитичан приказ цјелокупног иконописног и живописног рада даскала Димитрија. Ова прва студија Мијовићева из историје сликарства, и поред неких мањих грешака, добро је примљена од научне публике, па је постала библиофилска ријеткост.

У монографији „Црна Гора“, која је 1976. год. изашла у издању НИП „Књижевне новине“, др Мијовић је написао врло запажен прилог „Преглед умјетности Црне Горе“, у којему је добар дио посвећен умјетничким споменицима Боке.

У другој књизи, првог тома „Историје Црне Горе“, Мијовић је на око стотину страна текста дао чињеницама документирану студију: „Сликарство и примијењена умјетност у Црној Гори XIII — XIV вијек“. И овдје Мијовић говори о формирању которске сликарске школе, као и о успону исте за владавине српског цара Душана, затим о которским сликарима у Дечанима и Пећи. Говорећи о цркви „Ризе Богородице у Бијелој“, каже: „Фреске у Бијелој не претстављају више загонетку од чијег рјешења зависи праћење историјског развоја зетског сликарства на једној његовој прекретници.“ Према многим претпоставкама Мијовић ове слике датира у почетне године XIII вијека.

Резимирајући дјела др Павла Мијовића и његов огромни труд дат нашој науци, можемо са задовољством констатовати да је он обиман и разноврстан. Његови радови, који се односе специјално на проучавање Боке, њене археологије, сликарства и умјетности уопште, спадају у ред оних студија које нам увијек откривају све новија и новија сазнања и истине.

У овом кратком приказу није ни изблиза захваћен читав научни и културни опус Павла Мијовића, ни дат мериторан критички суд о његовим дјелима. То чека позваније који су имали више прилике и могућности да прате његова плодна стварања.

Summary

TRACING THE WORKS OF PAVLE MIJOVIĆ

Ignjatije ZLOKOVIĆ

Pavle Mijović D. A. a scientific counsellor to the Institute of Archeology of the Serbian Academy of Science and Art in Beograd is a prolific writer of a hundred or so scientific works in: archeology, ethnology, iconography, valuation of cultural monuments; art history and museology.

This is a review of some of his works which mainly deal with the Coast of Crna Gora, first of all Boka Kotorska. One of the most remarkable of them is »Towns and Fortresses in Crna Gora (published in coauthorship with Mirko Kovačević), the first work of the kind to deal in a studious way with the genesis, fortification and duration of our old towns and forts, most of which along the coast.

In a similar work »Tracing the Ancient Cultures« Mijović succeeded to find out the locality of some of the extinct towns.

His work »Museums Our Basic Needs« deals with the great need for museums as main collection points and wards of our rich cultural-historic inheritance. He suggests a reorganization of the museums of Boka Kotorska.

Mijović's iconographic work »The Painting School of Boka Kotorska from the 17th to the 19th Century and the Painter Teacher Dimitrije« is highly valued.

In the monograph »Crna Gora« there is an excellent contribution by Mijović »A Review of the Art of Crna Gora«.

This short and limited presentation should be completed with the crown of the works by Mijović, that is his study »Menolog« (Mjesečoslov) which was awarded the prize for the works in Byzantology »Gustav Schlumberger« by the French Academy (L'Academie Francaise des Inscriptions et Belles Lettres).